

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas

2003 m. balandžio 19 d.

Nr. 76 (16)

Saturday supplement April 19, 2003

No. 76(16)

Esmingiausia Velykų patirtis

Vidmantas Valiušaitis

Velykos yra džiaugsminga pavasario šventė, sklindina naujos gyvybės pumpurų, blausių pirmųjų žiedų, rašutotų ir spalvingų margučių, iškilmingų bažnytinio apeigų. Ši šventė daugeliui žmonių siejasi ir su malonių pasižmo-
nėjimu, sociomis vaisėmis ir šventinės atvangos pramogomis. Buitinė Velykų švenčių plotmė Lietuvoje vyrauja. Ji reikalinga. Ji padeda žmogui nusipurti kasdienybės dulkes, atsitolinti nuo nepabaigiamų darbų, akimirkai stabtelėti ties gyvybės pergalės prieš mirtį pažadu.

Tačiau buitine šventės plotme Velykų prasmė nesibaigia. Visos Katalikų Bažnyčios — tiek dvasininkų, tiek ir sąmoni-
ningų krikščionių pasauliečių — pareiga siekti, kad daugiau žmonių galėtų džiaugtis ne vien buitiniu arba regimuoju Velykų pradū, bet galėtų pergyventi ir asmeninį persikeitimą, laiduojantį *neregimą*, dvasinį Velykų švenčių klodą. Senojo Testamento žodžiais tariant, tai būtų *Paschos* arba *Perėjimo* išgyvenimas, kurį žydi mini kaip išėjimą iš Egipto nelaisvės į Pažadėtąją Žemę, ir kurį Kristus — savo kraujo auka — pripildė naujos prasmės: *Perėjimo* iš žmogaus būti smelkiančio blogio, nuodėmės nelaisvės į Kristaus teikiamą Prisikėlimo ir atsinaujinimo laisvę.

Šitas *Perėjimo* suvokimas ir jo apmąstymas būtų pats esmingiausias Velykų švenčių pradasis. Susieti savo gyvenimą, savo asmeninį patirtį ir apsisprendimus su Kristaus įvykdytu žygiu, Jo mirtimi, Prisikėlimu ir gyvenimu, būtų tiesioginė žmogaus atsinaujinimo pastanga, jo asmeninis žygis „senojo“ žmogaus perkeitimo link.

Mūsų tautos dvasinio ir fizinio išsilaisvinimo žygis, prasidėjęs 1990 Kovo 11-ąją, turi nemažą panašumą su žydų išėjimu iš Egipto nelaisvės. Iš pradžių laisvės euforija uždegė beveik visus be išimties, atvedė minias žmonių į bažnyčias, šimtątatantiniams tiražais siūbtelejo nauja spauda. Po to buvo stebimas ne mažiau ryškus atoslogis.

Tačiau tai vargu ar nusivylimo ar net pasmerkimo ver-

tas reiškinys. Tai labai žmo-
giška ir suprantama. Ir senovės žydai, entuziastingai pasikėlę išeiti iš Egipto vergovės, patyrę vargo bei nepriteklių, burbėjo prieš Mozę, nepaisant Dievo rodomų ženklų ir stebuklų. Ne visi žmonės aukštesnių dalykų ilgisi labai sąmoningai, juo labiau — iš-
tvermingai jų siekia. Dage-
liui jie yra brangūs tol, kol ne-reikalauja asmeninio apsiribo-
jimo ar aukos. Natūralu, daly-
vaujančiųjų ar norinčiųjų tės-
ti pradėtą žygi skaičius, daž-
niausiai, mažėja.

Kaip ir senovės žydai ke-
lionėje per Sinajaus dykumas, kad ir murmedami, priekaiš-
taudami vedliams ar kartais net ir nusigręždami nuo savo
pirmųkščio apsisprendimo dėl prarastos tarimos gerovės
vergijoje, lietuviai vis tiek kantriai eina į savo Pažadė-
tąją Žemę pasirinktą kryptimi. Gal ne taip entuziastin-

gai, gal ne taip masiškai ir efektingai. Tačiau pakanka-
mai nuosekliai, daugelio žmo-
nių pastangomis, palaipsniui įtvirtinama tai, už ką tokią
aukštą kainą visų laikų oku-
pacijų nelemtyje sumokėjo
laisvę gynusi Lietuvos rezis-
tencija.

Dvasinės laisvės teritoriją — laisvės nuo žmogaus būti smelkiančio blogio, nuodėmės — pašauktas ginti kiekvienas žmogus. *Pascha* arba *Perėjimas* velykinių varpų gaudesiu kviečia į Kristaus teikiamą Prisikėlimo ir Atsinaujinimo laisvę, žadina tapti tiesos rezistentu, išdrįstančiu atsistoti prieš moralinį pakrikimą, neatsakingumą, politinę trumparegystę ir ideologinį fanatizmą, o drauge — ragina tapti kantri ir ištvermingu piligrimu, jo maldingoje kelionėje už žmogaus vertės pripažinimą, tarpusavio solidumą ir artimo meilę.

Neužmiršamos Velykos Lietuvoje

Vytautas Antanas Dambrava

Nuo apyaušrio dundėjo sun-
kus vario būgnai. Jie budino žmones, kėlė ramiai snaudusį pavasarį. Jų garsas pasitiko
bažnyčion besikubantius: va-
žiuojantieji dar greičiau sura-
gino arklius, pievų takeliais ar paupiais traukiantieji žingsni
paspartino. Jau brėško.

Bažnyčia pilna žmonių. Daugelis visą naktį čia pralei-
do. Budėdami ir laukdami. Ten, prie šoninio altoriaus, stovi uniformuoti kariai, vaiz-
duodami Romos sargybinius. Čia pat ilsisi drobulėn suvy-
nietas Kristus, o viršų, gelėse skęsta šventiausiasias.

Pro plačiai pravertus duris nesulaikomi veržiasi žmonių srovė. Prie altoriaus neramiai sukėjęsi vaikai, dairydami-
si tai į zakristijos duris, tai į vargonus, kurie, atrodo, luš, neišlaikydami choristų ir visos apylinkės muzikantų, susine-
šusių dūdas, klarnetus ir smuikus, kad tik „visokia dva-
sia pagarbintų Viešpatį“.

Suskamba varpelis. Žila-
galvis kunigas, apsisiautęs sniego baltumo kapa, skuba
prie prisikėlimo laukiančio Kristaus. Žmonės, kaip viena
banga, siūbtelei ton pusėn. Vėl, kaip kiekvienais metais, vi-
enam paduodama nešti mirtį nugalėjusio Kristaus statu-
lėlė, kitam — kryžius, perjuos-
tas raudona stula, trečiam — Velykų žvakė.

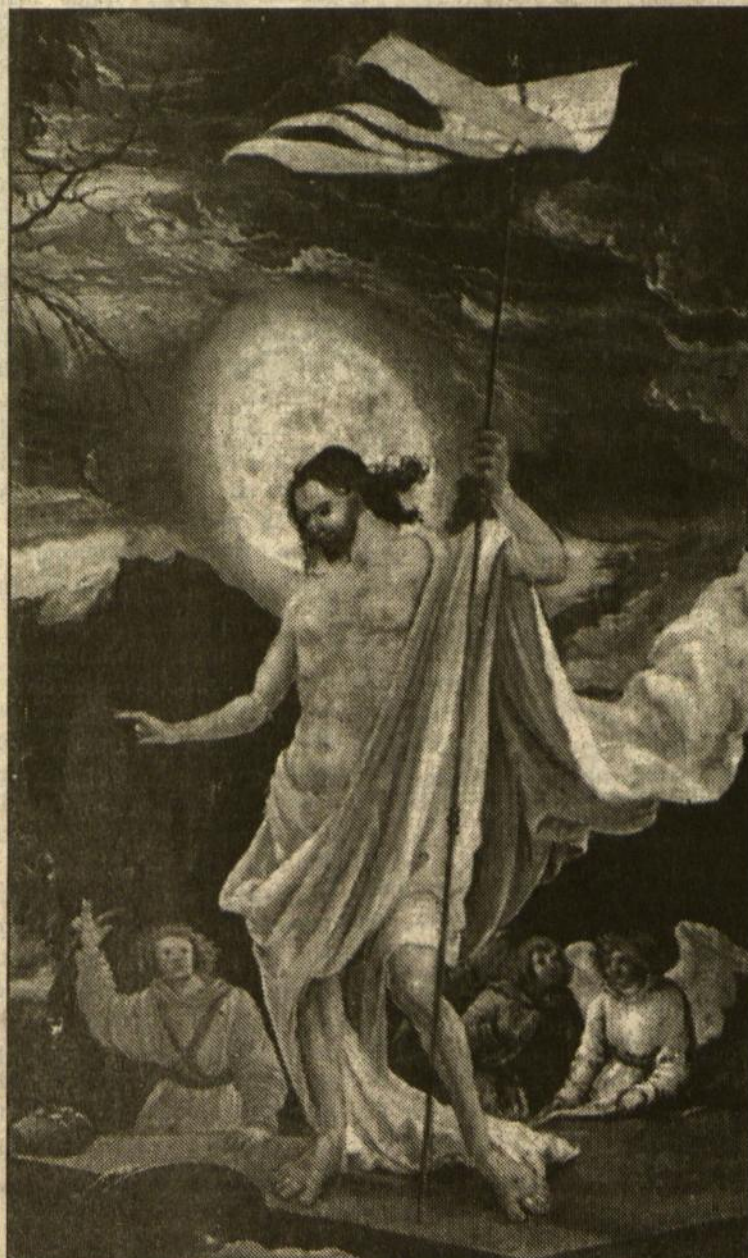
Kunigas prisiartina prie al-
toriaus. Prisikėlimo valanda — čia pat.

Po akimirkos jis, laikyda-
mas rankose monstraciją, atsi-
suka į žmones, ir visa baž-
nyčia sugaudžia galinga per-
galės giesmė: „Linksma diena
mums nušvito“.

Aleliuja!

Ši giesmė džiaugsmu tvindo
visų širdis. Šioji pergalės ku-
piņa giesmė, kuri veržiasi gi-
liai iš žmonių krūtinų, kuri
griaužia vargonais, skamba
trimitais, verkia smuikais...

Procesija išslinkus švento-
riun, ją trenksmingai pasitin-

Albrecht Altdorfer (1410–1538). Kristaus Prisikėlimas.

ka būgnai ir patekančios sau-
lės spinduliai. Velykinės gies-
mės ritmui pritaria ir varpai,
aidėdami kloniais. Už var-
pinės sprogineja paraku už-
taisytos beržo trinkelės.

Aleliuja!
Ir niekad, rodos, neįjuto se-
nasis varpininkas tiek savy-
jėgos, kaip šį ankstų rytą. Lyg
ji savo rankose būtų laikęs.
Lyg jis būtų davęs ženklą nu-
busti rytui, atgimti pavasa-
riui, čiulbėti paukščiams ir vi-
sas pievas saulės spinduliais
nužerti.

Giesmės žodžiais žmonės
guodžiasi ir ramina. Dažnas
nesupranta, ko jam visu kūnu
eina šurpas, ko rieda skruos-
tais ašaros, ko liūdina ir grau-
du šioje pergalės procesijoje.
Tačiau kiekvienas širdy junta,
jog tai ne sielvarto, o džiaugs-
mo ir vilties ašaros.

Ir kai procesija, triskart
apėjusi aplink šventorių, grįž-
ta bažnyčion, visi nušvitusiais
veidais klausosi Aušrinės,
paskui Mišių, pamokslų — ir
vėlykinių giesmių.

Po pamaldų žmonės pasipila
į šventorių, spausdami pažis-
tamiems rankas, bučiuodami
juos ir perduodami linkėjimus,
kuriuos byloja širdis, o šypse-
nas dar labiau nuskaidrina
jau aukštai pakilusi saulutė.

Jaunimas, nebetverdamas
smalsumu, skuba prie vežimų,
rausdamiesi šiene suslėptų
įvairiaspalvių margučių ir čia
pat, kalendami į dantis, tikri-
na, kieno stipresnis. Vyresnie-
ji tebeklupinėja prie šoninio
altoriaus, atrinkinėdami savo
pašventintus ryšulelius su ve-
lykiniais valgiais.

Po valandėlės vėl visais ke-
liais rieda įsismaginę vežimai,
o takais ir keleliais pasižo-
kinėdami grįžta vaikai. Ir, ro-
dos, jau iš tolo šviečia sodybos,
boluoja smėliu nubarstyti ta-
keliai, akį traukia sutaisytos
lysvės.

Trobu vidus blizga. Vienoje
kertėje stovi balta lino stal-
tiese užtiestas stalas, o ant jo
— velykiniai valgiai: su tra-
diciniu paršiuku, kumpiu,
paukštiena, skaniai kvepian-
čiais pyragais ir kitais skanu-
mynais. Vaikų akys nenuslys-
ta nuo gausybės kiškio dovanų
— margučių.

Pašlakščius švėstu vandeniu
Velykų stalą ir sukalbėjus
malda, visi sėda iškilmingų
pusryčių. Po ilgo Gavėnios
pasninko visi valgo, kiek šir-
dis geidžia. Čia pat prasideda
margučių mušimas. Ypač ra-
ginama neatsilikti su kumpiu
— žiūrėti, kad trečiai dienai
likty tik kaulas, kurį, nunešus
galulaukėn, būtų galima už-
kasti, kad, gink Dieve, vasarą
ledai javų neišdaužytų.

Po pusryčių prasideda kitos
nesuskaiciuojamos linksmy-
bės. Vieni kalena kiaušinius,
ieškodami stipriausio, kiti jais
keičiasi, ritinėja, ar plukdo
loveliuose ežere. Treti skuba į
klunus ar sodus pasisupti
įtaisytose sūpynėse. Lalau-
ninkų būriai eina per kaimus,
su giesmėmis ir dainomis vilio-
dami kiaušinius, merkdami akį
merginom, krėsdami išdai-
gas. Pievom ir kloniais skam-
ba, aidai dainos, muzika ir juo-
kas.

Į pavakarį atbilda vežimas
su marškomis uždengtu kubi-
lu vandens. Smalsuolių būriai
seka vežimą, prašydami paro-
dyti, ką gi jis ten gabena. Tada
vežėjai nuima nuo kubi-
lo marškas ir, paėmę kaušą
vandens, šiuptelia. Kiek tada
juoko. Žino, kad daugiausia
vandeniu aplietas bus geros
sveikatos, susilauks Dievo pa-
laimos.

Saulei pasislėpus dar ilgai
džiūgauja lietuviškas kaimas,
o senieji kalba apie naują sėją,
naują vasarą ir naują derlių.
Širdyse — ūpas ir nauja viltis
— Kristus prisikėlė. Aleliuja!

Kazys Bradūnas

VELYKNAKČIO RAUDA

Kelkis, Dievo Sūneli,
Rūpesčių Rūpintojėli,
Dangaus Pasiuntinėli.

Sausas medis jau sprogsta,
Krauju atgaivintas,
Kietos širdys jau gruzda,
Jau akys rasoja —

Kelkis, Dievo Sūneli,
Mūsų vargo broleli,
Žemės Rūpintojėli.

PRISIKĖLIMO APEIGOS

Tavęs neužkasiau
Į sausą kopų smėlį
Rankom nuogom.
Girdi —
Tai skambina varpeliai vyturėlių
Prisikėlimo apeigom.

O, neaprepiama pavasario erdvė.
Žvaigždynais nurasoję vakarai!
Jau plyšta kevalo žievė,
Ir plūptelia, lyg liepsnos pumpurai,
Nudeginę pirštus.
Šaltus pirštus mirties.
O tu rankas ištiesk! —

Žeri nuo tavo karsto
Gimtinės žemės saują,
Užpiltą per anksti.
Kelkis! —
Kūną ir kraują
Saulė atnašauja,
Kad būtum vėl jauna,
Kad būtum vėl škaisti.

PRISIKĖLIMAS

Pro ežero rūkus į kitą pusę
Neprasiskverbia akys ir gana.
Bet jau suoša, susiūruoja pušys —
Prasideda giedrėjanti diena.

Iš požemio išrieda saulė,
Tartum viščiukas iš kiaušinio...
Prisikėlimo laukei valandom.
Dabar klausaisi
Paukštės balso sidabrinio
Lyg apreikimo,
Rašomo gaidom.

VELYKINIS

Net apie mirtį
kalbės eilėraščių
Yra poezijos Prisikėlimas.

Kai Žodis nurita
Nuo kapo akmenį
Ir poezija skamba.

PRISIKĖLIMAS

Gerasis aitvaras
Kyla iš pelenų
Ir kryžkelės dalina
Visų šalių praeiviams
Duoną ir druską.

Rūpestingi rūpintojeliai
Rengia nakvynę ir poilsį,
Kad rytoj,
Saulėi tekant,
Nepaveltuotume
Prisikėliman.

Sutelktinė. „Aidai“. 2001

Šio šeštadienio priedo puslapiuose:

Velykinėmis temomis.: V. A. Dambrava, V. Valiušaitis, K. Bradūnas. — 1 psl.

J. Kraliausko romanai; Lietuva žemėlapiuose. — 2 psl.

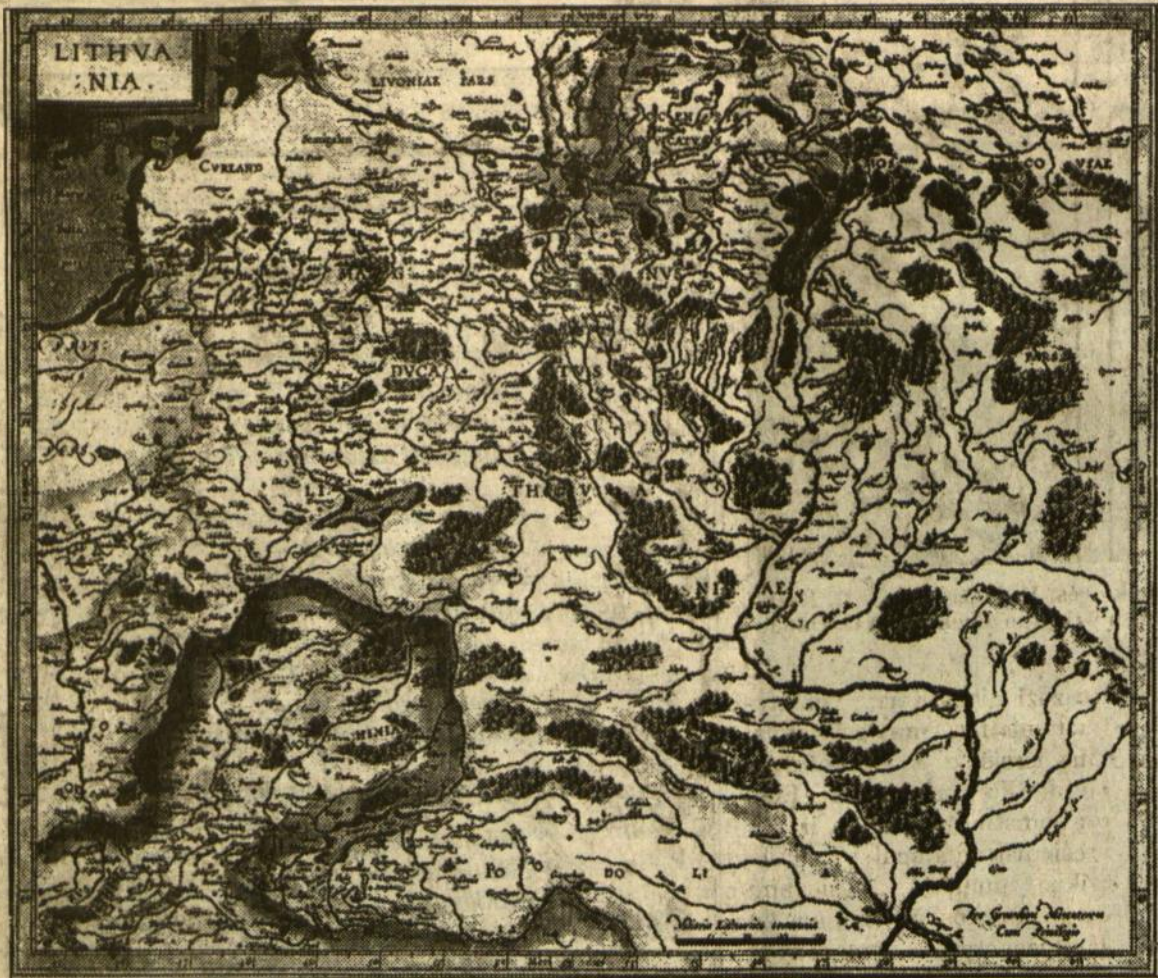
Meno kalba su Lietuva; knyga apie P. Dovydaity. — 3 psl.

Leidiniai. — 4 psl.

Velykų ryto procesija Lietuvoje.

Lietuva žemėlapiuose

G. Marcatorum sudarytas ir 1595 m. išleistas Lietuvos žemėlapis.

Iki gegužės 11 d. Vilniuje, Nacionaliniame muziejuje veikia didelė paroda „Lietuva žemėlapiuose“. Tai reta proga susipažinti su įvairių laikotarpių mūsų tėvynės žemėlapiais, pradedant patiais seniausiais ir baigiant naujaisiais, išleistais jau atkūrus ne-

priklausomybę.

— Čia eksponuojami žemėlapiai — tai Lietuvos buvimo dokumentai, atspindintys jos sienų raidą nuo 15 amžiaus, — atidarydama parodą pabrėžė muziejaus direktorė B. Kulnytė.

Ji paaikškino, kad dar 1375

m. žydų kartografas A. Kreskvas savo kataloniškame žemėlapyje pažymėjo Europos burtį, papročius, atskleidė svarbiausius tos epochos konfliktus kovą dėl centralizuotos valdžios, tvirtos valstybės sukūrimo bei stiprinimo, atskleidė pagonybės ir krikščionybės sankirtas.

— Šis planas iš 1581 m. išleisto G. Braun atlaso — tai ankstyviausias ir vienintelis iki šiol žinomas 16 a. mūsų senosios sostinės žemėlapis, — paaikškino muziejaus darbuotoja istorikė R. Subatnickienė.

va).

Parodos lankytojų dėmesį atkreipė 1595 m. išleistas G. Mercatorium sudarytas žemėlapis. Tai pirmasis atskiru lapu išleistas žemėlapis, kuriame bene pirmą kartą pasaulio kartografijoje pažymėtos vien Lietuvos bei Prūsijos žemės, ką patvirtina ir šio žemėlapio lotyniškas pavadinimas — *Lithuania*. Jame mėginta pažymėti ne tik svarbiausias gyvenamąsias vietas, bet ir upes, ežerus, miškais apaugusius plotus.

Greta žemėlapių 16 a. atsirado atskirų Lietuvos miestų dvarų planai. Parodos ekspozicijoje — tais laikais F. Hogenberg išraižytas Vilniaus planas. Tarp pastatų kvartalų aiškiai matyti pagrindinė LDK sostinės gatvė, prasidedanti nuo dabartinių Aušros Vartų ir vedanti į Valdovų rūmus. Šiame žemėlapyje pavaizduota dar sveika Gedimino pilis su dviem bokštais.

— Šis planas iš 1581 m. išleisto G. Braun atlaso — tai ankstyviausias ir vienintelis iki šiol žinomas 16 a. mūsų senosios sostinės žemėlapis, — paaikškino muziejaus darbuotoja istorikė R. Subatnickienė.

Tais ir velesniais laikais pasirodė taip pat dvarų planai su aiškesnėmis žemėms, ganyklų, miškų plotais. Įdomus, aliujinis ar kitokiais dažais kai kur padarytas, parodoje eksponuotas Dūkšto, kiek vėliau padarytas Plungės dvaro planas. Retas ir įdomus ekspozicijos

natas — Vilniaus planas su 1863 m. sukilėlių vadų užrašais ženklais, žymėjusiais susitelkimo ir kitas sukilėliams svarbias miesto vietas.

Parodos lankytojai sužino, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) laikais kartografavimo darbais užsiėmė Didysis Maršalka M. K. Radvila — Našlaitėlis. 1613 m. išleistame LDK žemėlapyje nurodytos Lietuvos valstybės ribos iki 1569 m. unijos.

Po tokio žemėlapio liūdna ir apmaudu žvelgti į Rusijos, Vokietijos okupacijų laikų žemėlapius, kuriuose nelikę net tikrojo Lietuvos vardo. Velgi atgaivina po 1920 m. taikos sutarties su sovietine Rusija jau nepriklausomos Lietuvos išleista mūsų valstybės žemėlapis, kuriame Lietuvą matome jau kaip savo etnografinės žemės atsikūrusią valstybę. Rytuose jos siena siekia Molodečną, jos teritorijai priklauso Gardinas ir jo apylinkės. Kadangi šios sutarties niekas teisėtai nepanaikino, tad šis ir yra tikrasis Lietuvos žemėlapis. Deja, parodoje rodomi vėlesnių laikų žemėlapių patvirtina, kad Lietuvos valstybės sienos neteisėtai vėl buvo apkarpytos dėl svetimųjų agresijos, po Lenkijos įsiveržimo, Vilniaus krašto aneksijos, po Sovietinės ir hitlerinės Vokietijos užgrobumo.

Lankytojų dėmesį atkreipė išvijos lietuvių padaryti ir išleisti Lietuvos žemėlapių. Jie liudija, kad JAV lietuviai nepripažino nei Lenkijos

aneksijos, nei sovietinės okupacijos. Tikroji Lietuva su 1920 m. nustatytais jos sienomis atsispindi parodoje eksponuojamame Lietuvos žemėlapyje, 1982 m. išleistame Čikagoje. Kabo tai pat Kalifornijoje gyvenusio rašytojo, žurnalisto, kartografo A. Gustaitio sudarytas ir K. Stropaus braižytas Lietuvos istorinis žemėlapis, kurio kraštus puošia dailininko T. Valiaus piešiniai. Šis žemėlapis išleistas Čikagoje 1971 m. Tautiškais ornamentais ir piešiniais papuoštas J. Gudžio JAV išleistas Lietuvos žemėlapis. Įdomus ir vertingas inžinieriaus, architekto Skaistučio Šlapelio Vokietijos perkeltųjų asmenų stovykloje 1946 m. parengtas Lietuvos sienų žemėlapis prof. Z. Ivinskio knygai *Lietuvos sienų klausimu*.

Tai dar ne visos parodoje aptiktos idėjų. Antai, kabo Vasario 16-osios Akto signataro, Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaloto ministro dr. J. Šaulio rūpesčiu 1930 m. Šveicarijoje išleistas žemėlapis su tikrosiomis Lietuvos sienomis.

Lankytojai nepraejo ir po 1:500 000 mastelio Lietuvos geografinį žemėlapi, kurį išvijoje sudarė kartografas, vienas iš Lietuvos kariuomenės kūrėjų J. Andrius, o 1956 m. išleido V. Kapočius. Šiame žemėlapyje taip pat pavaizduota Lietuva su jos etnografinėmis sienomis.

Muziejaus lankytojus nustebino ir sudomino siauras,

bet lyg upė ilgas žemėlapis — planas, pavadintas *Gilijos upės sodybų schema*. Šią Mažosios Lietuvos dalies planą padarė, nubraižė B. Weiss 1793 — 1794 m.

Maždaug tais laikais H. Leybowicz Nesvyžiuje išraižė parodoje rodytą Bernardinų vienuolynų LDK žemėlapi — planą. Iš jo matosi, kad 18 a. pabaigoje Lietuvoje priskaičiuota bene 30 Bernardinų vienuolynų. O štai kabo 1900 m. išleistas A. Macijausko *Žemėlapis lietuviškai latviško krašto*. Jame pažymėti lietuvių telkiniai tuometinėje Latvijoje. Sudomino prof. A. Salio sudarytas ir 1933 m. Kaune išleistas *Lietuvių kalbos tarmių žemėlapis*, žymintis lietuvių tarmes ir jų paplitimo vietas. Tai vienas vertingiausių šio kalbininko mokslinių darbų.

Parodos lankytojai taip pat ras naujajį, 1991 m. Vilniuje išleista Lietuvos Katalikų Bažnyčios žemėlapi. Joje pažymėtos vyskupijų, dekanatų salyginių ribos, dvibokštės, vienbokštės ir mažos, bokštų neturinčios Lietuvos bažnyčios.

Pilna žemėlapių kolekcija ir jų apžvalga sudėta Nacionalinio muziejaus gražiai ir kruopščiai išleistoje stambioje knygoje *Lietuva žemėlapiuose*. Ši knyga šiemet pripažinta kaip viena iš geriausiai apibendrinančių.

Algimantas Antanas Naujokaitis

Juozo Kraliausko romanai

Algimantas A. Naujokaitis

tojo kūrybinio darbo, jo knygų įvertinimo dieną — Rašytojų klube pristatant minėtos leidyklos „Tyto alba“ nesenai išleista žymios literatūros tyrinėtojos prof. Elenos Bukelienės monografiją *Juozas Kraliauskas*. Joje apžvelgiamas J. Kraliausko gyvenimas, nagrinėjama jo kūryba, išsamiau apsisotant prie Mindaugo epochą vaizduojančių keturių romanų (tetralogijos) analizės.

— Juozas Kraliauskas — pirmasis iš lietuvių rašytojų nuosekliai ėmėsi Mindaugo temos, — pradėdamas monografijos sutiktuves sakė literatūros tyrinėtojas G. Viliūnas, pridurdamas, kad tai ypač svarbu ir reikšminga šiemet, minint karaliaus Mindaugo karūnavimo 750-sias metines.

Prof. E. Bukelienės monografija *Juozas Kraliauskas* plačiau apžvelgė lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslinė darbuotoja, literatūros tyrinėtoja Elena Bukelienė. Tarsi nugirdusi mudviejo pokalbį su J. Kraliausku apie vaikystėje patirtus pergyvenimus dėl Lenkijos užgrobtą Vilniaus krašto, savo monografijoje profesorė pripažįsta, jog J. Kraliauskas istorinio romano ėmėsi lyg „pačios prigimties pašauktas“. Pasak prof. E. Bukelienės, lemtinga aplinkybė, turėjusi poveikio rašytojo pasaulėjautai, gal net temperamentui — jo gimimo vieta, netoli buvusios lenkų demarkacinės linijos esanti tėviškė Kareivonių kaime, Žiežmarių valsčiuje. Prelegentė E. Baliutytė dargi pacticavo monografijos ištrauką, apibūdinančią J. Kraliausko tėviškę ir šeimą: „Tėvai — smulkūs ūkininkai, —

septyni priesmėlio hektarėliai maitino septynias burnas nedidelėje sodyboje prie gojaus — senovę menančio švento miškelio ant kalvos... Įspūdingas apylinkių kraštovaizdis — Piliakalnis, apaugęs ažuolais ir iš trijų šalių apsuptas didžiulio raisto, sako, kadaise buvusio ežero, Verdinių giria, Spenglos upė, Aujėdo ežeras...“

Pasak monografiją apibūdinusios literatūros tyrinėtojos E. Baliutytės, prof. E. Bukelienė savo veikale neabejoja, kad kūrybai svarbu viskas, ką yra tekę patirti, išgyventi kūrėjui — ne tik nuo pat gimimo, bet dar ankščiau: nuo tų genų, kuriuos vienas ar kitas rašytojas paveldėjo iš savo tėvų, senelių, prosenelių, proprosenelių — kiek besiekia jo šeimos etnos atmintis. Prof. E. Bukelienė savo monografijoje taip pat teigia, jog J. Kraliauskas šiuo atžvilgiu išskiria savo motinos įtaką, jo žodžius, perdavusią jam „skaudų širdies gaudulį, jautrią intuciją, greitą pagavą, dėmesingumą ir gerą atmintį“.

E. Baliutytės nuomone, prof. E. Bukelienė savo monografijoje dėmesingai aptaria taip pat kitas į kūrinių istorinę tematiką rašytoja kreipusias aplinkybes: išvieską tremtinio dalią, suaktyvinusią kompensacinę praeities prasmę.

Monografijos *Juozas Kraliauskas* sutiktuves tiek literatūros tyrinėtojai G. Viliūnas, E. Baliutytė, tiek ir pati monografijos autorė pripažino, kad parašyti istorinius romanus autoriui padėjo taip pat jo filologinis išsilavinimas, igytas prieškariniame Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, bendravimas su istorikais Z.

Ivinskiu ir A. Šapoka, o taip pat istoriniai šaltiniai, kuriuos jis tyrinėjo ne tik anuometiniame Kaune, bet ir išvijoje, Toronto, kituose šiaurės Amerikos archyvuose ir bibliotekose.

Pristatydama monografiją, E. Baliutytė pabrėžė, kad jos autorė įstato J. Kraliausko mindauginės epochos romanų į lietuvių istorinės prozos visumą. Kiekvienam iš keturių romanų monografijoje skiriama po skyrį. Autorės nuomone, romanai *Titnago ugnis*, *Mindaugo nužudymas*, *Vaisvilkas* ir *Tautvila* karališkai apvainikuoja rašytojo J. Kraliausko kūryba. Ne tik autorė savo monografijoje, bet ir jos sutiktuose kalbėjė literatūros tyrinėtojai pabrėžė išskirtinį J. Kraliausko istorinių romanų bruožą — psichologizmą, rašytojo trauką prie subjektyvaus pasakojimo, lyrizmo, vidinės veikėjų charakterių išraiškos. „Meninis rašymas prasideda tada, kai rašytojas parodo, kaip laiko upė plukdo atskirą individą“, — rašoma monografijoje. Jos, autorės nuomone, istorinio — psichologinio romano derinys yra labiausiai nusisekęs *Vaisvilke*. Sutiktuves kalbėjusi prof. E. Bukelienė dar pridūrė, kad seniau mūsų rašytojai Lietuvos istoriją romantizavo, o J. Kraliauskas nuėjo toliau — siekia objektyvumą.

Apibūdinama monografiją, literatūros tyrinėtoja E. Baliutytė taip pat pažymėjo, kad be kitų privalumų, šio ciklo romanai *Tautvila* autorės nuomone, išsiskiria estetinė žodžio magija, stiliumi, sulydžiusiu archaišką ir impresionistinę poetiką ir suteikiančią šiam romanui vidinio vientisumo, darnos ir gyvybės. Tarsi

antrindama rašytoja, pati monografijos autorė neretai prabyla impresionistiškai, pakylėtu žodžiu, sakė literatūros tyrinėtoja E. Baliutytė, patitudama tokį fragmentą iš monografijos apie peizažo būdį J. Kraliausko romane *Vaisvilkas*: „Žmogus rudenio gamtoje. Miške. Viskas, rodo, elementaru. Daiktavardis, veiksmažodis — veiksnys, tarinys. Trumpiau neįmanoma. Bet tose eilutėse, lyg veidrodiniame ežero paviršiuje pakrantės medžiai, atspindi ištisa žmogiškoji drama. Įsitverus gimtosios žemės šaknų, per kraują žvilgsnis kyla aukštyn — į šviesą, į nostaigišką žąsų, gervų klysmą. Spalvos, garsai, kvapai, pojūčiai — dvasios judesys. Tikslinga seka. Nuotaikų vibracija. Keliose eilutėse pakartota *Anykščių šilelio* struktūra. O, rodo, tik akimirklai atskriejęs vėjokas postelėjai rudeniškos nuotaikos šuorą“.

Monografijos autorė J. Kraliausko romanus apžvelgia ir kritiškai žvilgsniu: „tai ir dėmesys atskiram kūrinii, jo meniškumui, stilistiniam audiniui, tai ir pastangos rasti tokį rašymo raktą, kuris būtų įdomus skaitytojui, pagaliau saikingai pakilus, įtaigojantis monografijos stilius, sakė E. Baliutytė. Apie prof. E. Bukelienę, kaip klasikinę literatūrologę, liudija ir į nagrinėjamus J. Kraliausko kūrinius sutelktas objektyvuotas pasakojimas, kūrinių analizė, argumentuoti, pamatuoti apibendrinimai. Profesorė nelinkusi perversinti kritiko asmens reikšmės. E. Baliutytės nuomone, vis dėlto tiek iš šios, tiek ir iš kitų jos monografijų junti pačios autorės dvasios šviesa, jos gyvas, betarpiškas reakcijas, kad ir tokiais ekspresyviais J. Kraliausko kūrybos apibūdinimais kaip „karališkas“, „stebuklingas“, „likimiškas“. „Ne teisti, bet suprasti“, — taip, pasak prelegentės būtų gali-

ma apibendrinti asmeniškąją monografijos *Juozas Kraliauskas* autorės nuostatą.

Monografijos sutiktuvių dalyviai laukė, ką apie J. Kraliausko istorinius romanus pasakys reiklus, principingas ir autoritetingas istorikas, akademinio veikalo *Lietuvos istorijos* autorius prof. Edvardas Gudavičius. O jis, apibūdindamas Mindaugą ir jo epochos svarbiausius bruožus, pasakė, kad monografijoje nagrinėti romanai yra didelis rašytojo J. Kraliausko laimėjimas. Neprasilenkdamas su istorine tikrove, savo istoriniuose romanuose jis sukurė tą įtampą ir konfliktą, kurie tuo svarbiu Lietuvos istorijos laikotarpiu iš tiesų buvo.

Kai prof. E. Bukelienė baigė rašyti ir leisti monografiją, dar buvo neišleisti paskutiniai J. Kraliausko romanai apie Mindaugo epochą — *Mindaugo kapas* ir *Dinastijos žūtis*, todėl monografijoje jie liko neišnagrinėti.

Beje, šiuos romanus J. Kraliauskas rašė, jau sunkiai negaludamas. Kai 2001 m. pradžioje aplankiau autorių Gerontologijos centre, jis pasiūlydė, kad šlubuoja sveikata, gydytojai neleisdžia jam įtemptai rašyti. Tad jis rašas, slėpdamasis nuo vizituojančių gydytojų, rašas „po paklode“. Beje, to nepaneigė ir monografijos sutiktuose dalyvavusi J. Kraliausko gydytoja J. Jonkuvienė. Pagalvoju: tai, kad tokiomis aplinkybėmis buvo parašyti paskutiniai romanai, lemė rašytojo geležinė valia, didvyriškumas. Šie romanai dar laukia kitų literaturologų įvertinimo.

Monografijoje dėmesingai apžvelgti ir kiti, Mindaugo epochos romano ciklo lygio nepasiekę J. Kraliausko romanai, apysakos. Taigi, monografijoje išnagrinėta 10 jo romanų, apysakų rinkinys bei apibūdintos kitų ankstesnių kūrinių naujos laidos.

Genamas antrosios sovietinės okupacijos grėsmių, mokytojas humanitaras Juozas Kraliauskas, 1937 m. debiutavęs apsakymų knyga *Septyni kalavijai*, 1944 m. pasitraukė į Vakarų. Vėliau, apsigyvenęs Kanadoje, dirbo Pic-le-Crow aukso kasyklose.

Sunkus, varginantis rankų darbas J. Kraliausko neatbaidė nuo Lietuvoje išmėgintos rašytojo plunksnos. Išvijoje jis parašė ir išleido asmeninius potyrus kasyklose pagrįstą apysaką *Urviniai žmonės* (1954), romaną *Šviesa lange*. Vėliau atsidojo istorinei prozai, parašydamas net keletą romanų — tarp jų — *Martynas Mažvydas Vilniuje* (1976), *Įkaitę Vilniaus akmenys* (1979). Juose vaizduojami žymūs 16 a. lietuvių kultūrininkai. Kitame romane *Po ultimatumo* (1980), apysakoje *Velinės* (1988), kituose kūriniuose, pasiremiant savo pergyvenimais, autentiškais paliudijimais, faktografinė medžiaga, pasakojama apie 1940-1944 m. skaudžius grėsmingus įvykius Lietuvoje. Tačiau svarbiausi J. Kraliausko kūriniai — tai romanų ciklas (tetralogija) apie Lietuvos karaliaus Mindaugo epochą: *Titnago ugnis* (1962), *Mindaugo nužudymas* (1964), *Vaisvilkas* (1971), *Tautvila* (1973).

Po nepriklausomybės atkūrimo grįžęs į Lietuvą, įstojęs į Lietuvos Rašytojų sąjungą ir 1996 m. apsigyvenęs senyvu žmonių priežiūros ir gydymo Gerontologijos centre, jis vėl imasi plunksnos, tęsia istorinių romanų ciklą. Prestižinė leidykla „Tyto alba“ 1991 m. Vilniuje išleidžia jo romaną *Mindaugo kapas*, galop pernai ta pati leidykla skaitytojams pateikia dar vieną J. Kraliausko romaną apie Karaliaus Mindaugą ir jo artimųjų tragišką likimą *Dinastijos žūtis*. Remdamasis kronikomis ir kitais istoriniais dokumentais, šiame romanų cikle J.

Rašyt. Juozas Kraliauskas. A. Žiziūno nuotrauka.

Kai prieš porą metų aplankiau J. Kraliauską viešame Gerontologijos centre bute ir paklausiau, kas paskatino jį imtis Lietuvos istorijos temų, romanuose atkurti Mindaugo epochą, J. Kraliauskas pasakė, kad tai kibirkštis, smalsumas pažvelgti į Lietuvos praeitį ir kovas dėl valstybės, išsižiebė dar vaikystėje. Gimtajame Kareivonių kaime, pasilipęs ant kalvos, giedrią naktį jis galėjęs rytų pusėje įžvelgti lenkų pavergtą Vilniaus pašvaistę, sakė J. Kraliauskas. Jau tada jam, kaimo vaikui, buvo skaudu dėl svetimųjų klaidingai užgrobtą Vilniaus krašto, ėmė knietėti noras sužinoti tokios netiesybės priežastis, pasidomėti Lietuvos istorijos vingiais.

Tuos J. Kraliausko žodžius prisiminiau didelio šio rašy-

Meno kalba su Lietuva

Kauno Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Paveikslų galerijoje atidaryta lietuvių išeivijos paroda „Čikaga-Kaunas. Svajonių Lietuva“. Po 2002 m. ilgalaikės parodos „Čikaga-Kaunas: Galerijos sugrįžimas“ tai jau antroji ekspozicija iš dovanotų Čikagos M. K. Čiurlionio galerijos rinkinių. Kartu Kaune rodoma ir pastovi pasaulio lietuvių ekspozicija. Jai darbus įvairiu laiku iš tolimų kraštų maloniai perdavė dailininkai ir jų artimieji. Pernai išeivijos dailės parodas kartu su Lietuvos Seimo ir JAV LB komisija aplankė Pasaulio lietuvių Bendruomenės vicepirm. A. Ruginius ir Lietuvos geros valios ambasadorius Los Angeles M. G. Leškys. Iš Meksikos atvykęs, V. Petravičiaus anūkas norėjo giliau pajusti įžymiojo giminaičio kūrybos pradžios Lietuvos. Ilgam įsiminė tapytuosius ir tekstilinius J. Monkutės-Marks viešnagė Kaune ir Kėdainiuose, autorinė paroda ir monografijos pristatymas. Išvykdamas dailininkė Nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui padovanojo savo kūrybos darbų. Kaune 1979-2002 m. laikotarpiu buvo eksponuotos V. K. Jonyno, I. Griezės, A. Galdiko, V. Vizgirdos, M. B. Stankūnienės, V. Igno, J. Bagdono, A. Staneikos, A. Valeškos, V. Sakalo, A. Vesciūno, Ž. Mikšio, E. Urbaitytės, K. Montvido-Kutkaus, J. Monkutės-Marks ir kitų kūrybos parodos. T. Valiaus, G. Žumbakienės, M. B. Stankūnienės, P. Augiaus, V. Rato-Rataiskio, A. Dargio, R. Viešulio darbai rodyti bendrose teminėse parodose.

Istorijos ir išgyvenimų vingiuose

Tuo metu, kai dalis talentingų lietuvių kūrėjų įsivertino emigracijoje, tėvynės menas vystėsi griežtuose partinio diktato gniaužuose. Dailininko V. Valiaus prisiminimai vaizdžiai byloja apie išgyve-

nimus Lietuvoje: Dailės instituto dėstytojai nedrįsdavo prasitarti apie esminius dailės dalykus — plastinę formą, spalvą, ritmą, iš bibliotekos buvo išimtos modernaus meno knygos, meno kūriniuose dominavo natūralistinė tema, o M. K. Čiurlionio kūryba laikoma formalistine. Tačiau ne visi kūrėjai uoliai vykdė tuos nurodymus. „Ne vienas turėjo iš namų atsivežę J. Keliuocio *Naujosios Romuvos* numerių, tarpukario parodų katalogų... Siekėme savarankiškai suvokti tai, kas buvo nutylima“, — prisimena V. Valius. Jauniems dailininkams kliūdavo ir nuo Maskvos ideologų. Ypač pikta buvo užspulstos S. Kisarauskienės iliustracijos E. Mieželaičio poezijai, V. Kaušinio plakatas „Statyba“. Kliuvo ir rašytojams, muzikams, nesitaikstantiems su socialistiniu realizmu. Nepaisant to, susikuria S. Sondeckio, J. Domarko simfoniniai orkestrai, teatruose pastatomi įsimintini J. Jurašo, J. Miltinio spektakliai, pasirodo su tautinėmis šaknimis suaugusi M. Martinaičio, S. Gedos poezija... Poetinė, tautinio palikimo dvasia alsuojanti ir, pasak R. Viešulio, su niekuo nesulyginama A. Makūnaitės, A. Skirutytes, V. Valiaus, S. Valiuvienės, A. Sargailienės, P. Repšio, V. Gibavičiaus grafika įsivertina tarptautinėse Europos parodose. Cenzūra nepastebė, jog po maksimaliai transformuotomis liaudiškos pasaulėjautos plastinėmis formomis A. Steponavičiaus, B. Žilytės kūryboje mezgasi modernistinės ir naujai suvoktos struktūros, atnešusios jiems aukšą už knygų iliustracijas Bratislavoje ir Leipcege...

Pašaukimo keliais

Kaip būtų susiklostę emigrantų biografijos, jiems užsilikus Lietuvoje? Ne per seniausiai Kaune A. ir P. Galaučių namuose minėjome dviejų

Parodos „Čikaga-Kaunas „Svajonių Lietuva“ atidarymo metu. Iš kairės: V. Mažrimienė, D. Kuiznienė, S. Jurskytė-Akstinienė, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus direktorius O. Dauge-
lis, A. Valius.

iškilių, Lietuvai atsidavusių asmenybių, M. Avietėnaitės ir K. Bizausko jubiliejus. Šveicarijoje igijusi puikų išsilavinimą, ilgą laiką Lietuvoje dirbusi diplomatinėse struktūrose, M. Avietėnaitė ir emigracijoje naudingai triūsė Lietuvai. Mirė sulaukusi gilių senatvės ir įvertinimo Jungtinėse Amerikos valstijose, prieš tai pasirūpinusi savo ištremtais Sibire gentainiais, išsaugojusi jų bibliotekas ir giminės archyvus. P. Galaunės bičiulis, Lietuvos nepriklausomybės signataras, valstybės ir visuomenės veikėjas, XXVII knygos bičiulių draugijos narys K. Bizauskas už ketinimą pasilikti su vargstančia ir okupantų niokojama tėvyne sumokėjo brangiausią kainą, buvo sušaudytas 1941 m. Baltarusijoje, deportuojant politinius kalinius į Rusijos gilumą. Šiandien, žvelgdami į Lietuvon sugrįžtančią tautiečių kūrėjų, džiaugiamės jos įsivertinimu pasauliniame meno kontekste ir kartu ieškome tautinės bendrybės ženklų. Naujos pavidarės ir dar nematytos kūrinių kvietia gilesnei ir išsamesnei analizei.

Tradicijų perimamumas emigracijoje

Waldemar George, rašydamas apie A. Galdiko kūrybą, sakė, kad „pakeltas į pasaulio europiečių menininkų rangą, jis niekada nepamiršo esąs lietuvis dailininkas.“ Dr. J. Girnius pergyveno, kad tautinis charakteris nėra nei saugus, nei paveldimas. Pasak jo, svetur nebetenkama savo formotų papročių ir kurto moralinio klimato. Daugeliui išeivijos dailininkų svarbu turėti savo istoriją, kalbą, naudotis tradicijų perimamumo galimybe. Ar būta jų pakanka-

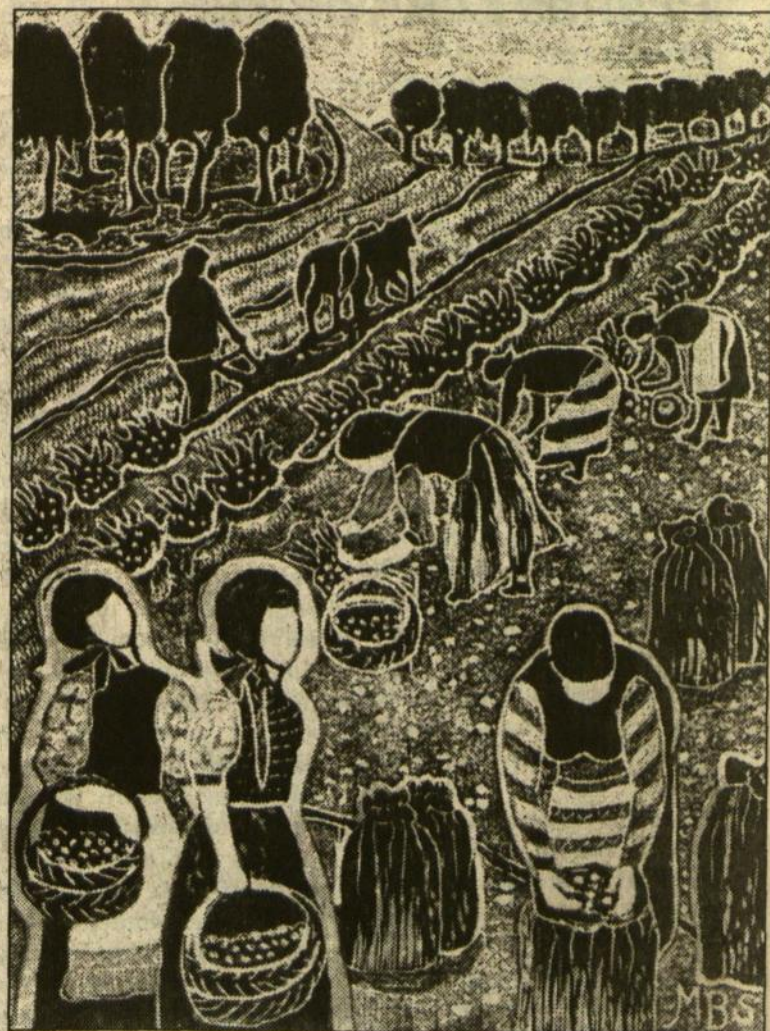
mai amžių eigoje? Vilniaus Akademija, įsteigta 1579 m., o 1832 m. uždarytas Vilniaus universitetas. Tautinį atgimimą pradėjo leidiniai *Aušra*, *Varpas*, tačiau jų skaitymas persekiojamas. 1922 m. Kaune įkurta meno mokykla davė pradžią didžiuliam JAV, Kanadoje, Australijoje, Prancūzijoje kūrėjų ir kuriančių išeivijos dailininkų. 1946-1950 m. V. K. Jonyno vadovaujama Freiburgo meno mokykla emigracijoje tęsė lietuviško meno mokymo programas, sukūrė palankią ir išskirtinę kūrybai atmosferą. „Ka Freiburgas atnešė, tai jau istorija. Ko neatnešė, bet galėjo atnešti? Daugiau negalėjo. Išvežė tą pačią dėsnių tradiciją, kurią turėjo Lietuvoje. Subūrė geriausius dėstytojus... Freiburgas buvo emigracinės grupės energija ir akstinas“, — pasė atsiminimuose R. Viešulas.

Lietuva užsienio kūrėjų žvilgsniu

Parodos „Čikaga-Kaunas. Svajonių Lietuva“ motto — ryšių su tėvyne atskleidimas, tautiškojo įtvirtinimas meno kūriniuose. Ekspozicijoje — lietuvių dailės klasikų A. Varno, M. Šileikio, I. Šlapelio tapyba, akcentuojanti neoromantines XX a. Lietuvos tapybos pradmenis, F. Ruščiko, P. Kalpoko, A. Žmuidzinavičiaus romantinės epochos siekius. Lyginant su realizmu, neoromantinei dalei būdinga didesnė patriotinių temų gausa, grįžimas į gimtojo kaimo praeitį, etnografinės atributikos naudojimas. Autentiškus kraštovaizdžius kuria T. Petrulaitis, W. J. Witkus, Č. Janušas, savitai interpretuoja iš praeities vaizduojamus motyvus P. Kaupas, A. Skupas, V. Balukienė, E. Stankūnienė, I.

Brazdžionienė-Kerr, abstrahuotomis formomis savo jausmus išreiškia A. Tamošaitienė, J. Čiurlionis ir kiti. Ekspresionistinė dinamišką ir impresionistinius spalvų ir nuotikų niuansus, susiedami žmogiškuosius išgyvenimus su gamtos motyvais, demonstruoja B. Murinas, J. Paukštienė, V. Vaitaitis, tautinį atsivimą ir monumentalisto talentą — Z. Kolba, Tradicijų gelmės ir pasišventimas Lietuvai, naudojant daugiau stilizuotas formas išreiškiamos V. Igno, P. Augiaus, T. Valiaus, V. K. Jonyno, A. Tamošaitio kūriniuose. M. B. Stankūnienė puikiai jaučia dekoratyvumo galimybes, liaudies raizniams būdingą plastinę ekspresiją ji perpina su E. Muncho siluetų lankstumu. V. Švabienė Nepriklausomybės atgavimo istorizmo fone, G. Žumbakienė poetines vizijas — įdomioje koloristinėje grafikoje. Z. Sodeikienė nostalgiją tėvynei išreiškia lyrinį metaforų, renesansiško linijų grakštumo visumoje. R. Viešulo, A. Vesciūno, V. Kasiulio individualistinės išraiškos ir plastinė struktūra byloja apie pasaulinės dailės transformacijas ir ryšių su tautine pasaulėjauta gelmes. Ar įmanoma išvardyti įspūdžius, kurie užplūsta, žvalgantys po parodą „Čikaga-Kaunas. Svajonių Lietuva“? Tautos kultūra nedaloma, ji egzistuoja nepaisydama nuotolių ir laiko, istorinių negandų ir likimų vingių. Kiekvienas žemės lopinėlis paženklintas giliai įjaušta ir mintimis su tėvyne susieta kūryba. Gera, kad galime ją pažinti, pajusti jausmais ir širdimi. Gili pagarba ir dėkingumas visiems tiems, kurie padėjo jai sugrįžti į tėvynę.

Vida Mažrimienė

Magdalena B. Stankūnienė. „Bulviakasis“. 1978.
Rimantės Ropytės nuotrauka.

Leidiniai

Knyga apie Praną Dovydaitį

Iškilius Suvalkijos sūnus, XX a. Lietuvos švyturys, Pranas Dovydas (1886.10.02.1942. 11.04) — Vasario 16-osios akto signataras, enciklopedinio masto mokslininkas, žymus pedagogas, profesorius, katalikiškos mokyklos Lietuvoje formuotojas, įkūręs ir leides laikraščius bei žurnalus, ateitininkijos kūrėjas, daugelio kitų katalikiškų organizacijų veikėjas ir jų vadovas. P. Dovydas ir jo tragiškos lemties asmenybė. Jo, vieno pirmųjų pasauliečių apaštalojų plačiausią veiklą kultūrinant kraštą buvo sovietinių okupantų nutraukta. Apkaltinus „tėvynės išdavimu“, 1942 m. lapkričio 4 d. profesorius buvo sušaudytas Sverdlovsko kalėjime. Praslinkus daugiau pusei amžiaus, jo gyvenimas ir mirtis buvo įvertinti apaštalinio sosto. 2000 m. gegužės 7 d. Romoje Koližiaus aikštėje popiežius Jonas Paulius II paskelbė naujus Lietuvos kankinius, įrašytus į dvidešimtojo amžiaus Martirologiją. Tarp 114 paskelbtųjų ir Pranas Dovydas.

Visą sovietmetį Lietuvoje žinios apie prof. P. Dovydaitį plito daugiausia pogrindyje,

nors atsirado asmenų, nepabūgusių tyrinėti jo moksline veiklą, įamžinti atminimą (Jonas Baltis, kun. Bronius Bulika, kun. Jonas Voveris). Tuo tarpu Vakaruose, lietuvių išeivijoje P. Dovydaičio vardas buvo nuolat minimas: straipsniais spaudoje, kalbant renginiuose. 1975 m. dienos šviesa išvydo didžiulį, beveik 800 psl. dr. Juozo Girmiaus monografiją *Pranas Dovydas*.

Atgimus Lietuvai, profesoriaus vardas tampa vis plačiau žinomas. Šio vardo garsinimui ženklių darbą yra nuveikusi dr. Aldona Vasiliauskienė. Dar 1995 m. pavasarį ji pradėjo organizacinę veiklą rengiantis P. Dovydaičio 110-osioms gimimo metinėms. 1996 m. — profesoriaus jubiliejiniai metai, ir įvairiuose Lietuvos miestuose bei miesteliuose istorikė suruošė 18 renginių. Tarsi pati sekdama Prano Dovydaičio, keliavusio po Lietuvą, pėdomis A. Vasiliauskienė, drauge su kitais konferencijų dalyviais, paskelbė dešimtis straipsnių Lietuvos periodikoje, kalbėjo radijo bei televizijos laidose.

Nukelta į 4 psl.

Veronika Švabienė. „Su džiaugsmu į laisvę“. 1983.

R. Ropytės nuotr.

Zita Sodeikienė. „Lopšinė“. 1977.

Rimantės Ropytės nuotrauka.

Pranas Dovydaitis...

Atkelta iš 3 psl.

Tikėtina, kad tatau sulaukė atgarsių ir P. Dovydaičio vardas buvo įamžintas žemiškais ženklais. P. Dovydaičio vardu tapo pavadintos gatvės (Kaune, Marijampolėje, Kazlų Rūdoje), jo atminimą ženklina kryžiai, atminimo lentos bei paminklai (Višakio Rūdoje, Čekiškėje, Kaune „Aušros“ gimnazijoje), portretai ar biustai papuošė bažnyčias Taujenuose (Šv. Kryžiaus Iškaukstinimo bažnyčia), Kaune (Šv. Arkan-gelo Mykolo bažnyčia), Panevėžyje (Šv. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo koplyčia), Toronte (Šv. Jono bažnyčia). Lietuvoje buvo atkurti P. Dovydaičio leisti žurnalai (*Logos*, *Soter*). Pagaliau jo vardu pavadinta Čekiškės vidurinė mokykla.

Svarbus paminklas prof. Pranui Dovydaičiui — istorikės Dr. Aldonos Vasiliauskienės knyga *Akmenuotas patrioto kelias* (Vilnius: Regnum fondas, 2001, 528 p.). Tai naujos knygų serijos „Lietuvos švyturiai“ leidinys, sugrąžinantis tautai atmintį apie P. Dovydaičį, sovietų okupacijos metais skandintą užmaršty. Knygos reikalingumą tautai byloja visos pluoštas recenzijų moksliniuose leidiniuose bei periodikoje. Iš jų neigiama tik viena (dr. Arūno Streikaus recenzija // *Knygų aidai*. 2002. Nr. 2. p. 43-44). Kritikas taip ir nesugebėjo minėtoje knygoje surasti ką pozityvaus. A. Streikus pirmiausia priekaištauja knygos autoriui dėl netinkamų knygų proporcijų (prie-dai užima beveik pusę knygos, pirmojoje knygos dalyje didžiausias dėmesys skirtas psichologiniams P. Dovydaičio gyvenimo metams). Be to jis prikiša autoriui kritiško požiūrio į aprašomą herojų stoką (anot kritiko knygoje pateikta tik teigiamai P. Dovydaičį apibūdinantys epitetai, vengta išsakyti požiūrį į kontraversiškus P. Dovydaičio būdo bruožus ar veiksmus). A. Streikų piktnaiva ir didelis autorės dėmesys II knygos dalyje nušviečiamai pedagoginei P. Dovydaičio veiklai (Tai skatina manyti, kad Dovydaitis daugiausia nusipelnė kaip tik pedagogikos srityje, nors ir tikrųjų taip ir nebuvo). Recenzijoje yra ir kitokių įvairių kaltinimų. Dar paminėjime jų vieną, kurio tikrai negalima nutylėti. A. Streikus teigia: „kai kur akis bado akivaizdus šaltinio kritikos nebuvimas“ ir pateikia pavyzdį iš p. 77, kur rašoma, kad „kažkoks Myronas“ sovietų saugumai pateikęs Dovydaičio charakteristiką, nors nesunku nustatyti, kad „tai Vasario 16-osios akto signataras, buvęs ministras pirmininkas, kun. Vladas Mironas“. Atrodytų, kad autorė, parašiusi knygą apie vieną Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarą, visiškai nežino buvus kito signataro — kun. Vlodo Mirono. Knygoje dr. A. Vasiliauskienė pažymi, kad 1941 m. P. Dovydaičiui suimti,

reikėjo dar liudininkų. „Birželio 8 d. rašte apie P. Dovydaičio veiklą rašo jo asmeniškai nepažinojęs Myronas: „Pr. Dovydaitis yra pats stambiausias katalikų mokslininkas ir veikėjas. Apie jį galima daug ką parašyti. Man su juo artiau neteko būti pažįstamam“ (p. 77). Be to, autorė nurodė dokumento metriką ir recenzentą, kilusį tarimui, galėjo nesunkiai su dokumentu susipažinti.

Jadvyga Damušienė paaukusi daug laiko lietuviybės išsaugojimui ir puoselėjimui išeivijoje, dirbusi pasiaukojamai su jaunaisiais lietuviškais — ateitininkais ir tuo savotiškai tęsusi prof. Prano Dovydaičio darbą, apie knygą atsiliepa: „Autorė yra surinkusi neišpasakytai daug detalių ir iš prof. asmeninio gyvenimo, ir iš susirašinėjimo laišku su studentėmis, kurias rėmė finansiškai, ir su garbingais asmenimis — visuomenininkais, dvasininkais, kurių patarimais naudodavosi arba griežtai atmesdavo“ (J. Damušienė. Profesorių Praną Dovydaičį prisiminus // *XXI amžius*. 2002. Vasario 13. Nr. 12 P. 11, 16).

Edukologijos mokslų daktaras Juozas Kašys džiaugiasi, kad „Dr. A. Vasiliauskienė pasisiekė perteikti prof. P. Dovydaičio gyvenimo ir kūrybinės veiklos visuminį vaizdą. Autorė nepamiršo svarbiausio — išaukštinti asmenybę, tvarkiusią savo gyvenimą pagal katalikybės principus. Jis priklauso tai kategorijai prieš-kario intelektualų, kurie aktyviausiai priešinosi tuomet stipriai ir populiariai materialistinei pasaulėžiūrai“ (J. Kašys. Prisiminant 60-ąsias prof. Prano Dovydaičio žūties metines (Apie Aldonos Vasiliauskienės knygą *Akmenuotas patrioto kelias*) // *Suvalkietis*. 2002 gegužės 7. Nr. 53, p. 3-4).

Išeivijoje gyvenantis Romualdas Kriaučiūnas pristatydamas ir analizuodamas knygą rašo: „Pasinaudojant archyvine ir liudininkų medžiaga, skaitytojas nuodugnai supažindinamas su tragišku šio mokslininko likimu, komunistams įsigalėjus... Knyga *Akmenuotas patrioto kelias* praplečia ir įdomiais faktais papildoma Juozo Girmiaus monografiją. Recenzentas R. Kriaučiūnas gretina filosofo dr. J. Girmiaus knygą *Pranas Dovydaitis* ir istorikės dr. A. Vasiliauskienės knygą *Akmenuotas patrioto kelias*. J. Girmiaus knygą galima aptarti, kaip Prano Dovydaičio asmens, jo charakterio ir asmenybės bruožų portretą. Knygą skaitant, išryškėja jo dinamika, atgyja gyvas jo vaizdas. A. Vasiliauskienės kruopštų darbą reikėtų apibūdinti kaip biografine mozaika, kur pilna dokumentuotų faktų, kur viskas savo vietoje. Knyga mokslininkui sandari, ne be reikalo laimėjusi antrąją premiją Čikagoje leidžiamam *Lietuvių balso* konkurse... Galime tik

džiaugtis, dabar turėdami du, vienas kitą papildančius veikalus, igalinančius P. Dovydaičiui likti gyvam mūsų tautoje ne tik savo darbais, bet ir pačiu šviesiu savo asmeniu“ (R. Kriaučiūnas. Švyturys, kviečiantis mus į tikėjimą ir meilę // *Draugas. Literatūra. Menas. Mokslas*. 2002 rug-
sejo 28. Nr. 187(31), p. 3).

Filosofijos daktaras Jonas Baltius, vienas pirmųjų dar sovietmečiu kėles P. Dovydaičį (1975 m. pasirodė pirmieji jo moksliniai straipsniai, o 1985 m. itin sunkiomis sąlygomis apginta disertacija „Prano Dovydaičio visuomenės ir filosofinės pažiūros“ pastebi, kad studijos autorė „pasistengė kuo plačiau, visapusiškiau ir objektyviau nušviesti šio neįprasto žmogaus gyvenimo ir kūrybos kelią Lietuvoje bei jo tragišką likimą Sovietų Sąjungos gulaguose... *Akmenuotas patrioto kelias* dr. A. Vasiliauskienės kukliai pristatoma kaip konkretus dovydaičiano papildymas Lietuvos archyvu medžiaga... knygą užpildo ne vien šią spragą. Tai kartu ir svėri studija apie iš-tisą Lietuvos istorijos, kultūros, visuomenės formavimosi bei raidos epochą, laikotarpį, kurio gyvoji idėja ir neabejotinas spiritus movens buvo P. Dovydaitis ir jo bendražygiai... Vienas iš dr. A. Vasiliauskienės studijos *Akmenuotas patrioto kelias* neabejotinų privalumų yra tai, jog knygos autoriui pavyko išvengti beatodairiškos P. Dovydaičio gyvenimo ir veiklos apologizacijos, nors, kita vertus, akivaizdai bei doriškai pagrįsta ir autorės simpatija šiai tikrai didžiai, tragiško likimo asmenybei... Knyga parašyta gražia, taisyklinga lietuvių kalba, patraukli ne tik turiniu, bet ir forma, daug nuotraukų, dokumentų kopijų iš valstybės ir asmeninių Dovydaičių giminės archyvų... Autorė taip pat įrodė turinti neabejotiną mokslo publicistės talentą, be to, kaip istorikė, mokamai, kruopščiai gebanti naudotis archyvais, jų medžiaga, juos analizuoti bei įtaigiai pateikti skaitytojui“ (J. Baltius. Tarp likimo šviesos ir tamsos palytėtiųjų... // *Filosofija. Sociologija*. 2002. Nr. 1, p. 84-85).

Habil. dr. prof. Angelė Vyšniauskaitė, menanti savo profesorių Praną Dovydaičį, su kuriuo teko keliauti „Gamtos draugo“ ekskursijoje rašo: „Dr. A. Vasiliauskienės knyga įvairiausias aspektais pristatanti šandienos skaitytojui ano meto didžią asmenybę — krikščioniškosios pasaulėžiūros aktyvų lietuvių tautos kultūros skleidėją prof. P. Dovydaičį... Ypatingas knygos autorės nuopelnas — neįprastai kruopšti Lietuvos ypatingame archyve saugomą P. Dovydaičio sekimo, kalinimo ir baudžiamųjų bylų analizę. Panaudota ir kitų valstybinių bei profesoriaus artimųjų asmeninių archyvų medžiaga. Čia pat primenama ir profesoriaus šeimos, jo artimųjų likimas“ (A. Vyšniauskaitė. Paminklas profesoriui Pranui Dovydaičiui // *Liudies kultūra*. 2002. Nr. 6, p. 78).

Literatūros kritikas, rašytojas, poetas Alfredas Guščius, ne kartą dalyvavęs dr. A. Vasiliauskienės suorganizuotose konferencijose, aprašęs ne vieną katalikišką renginį kalba apie P. Dovydaičio vardo garsinimą: „Prof. P. Dovydaitis — vienas iš didžiulių būrio asmenybių, dr. A. Vasiliauskienės prikeltų iš užmaršties ir jos dėka garsinamų Lietuvoje... vel įsišūbuoja renginių 'mar-

tonas' — tik šį kartą organizatorė eina ir pėsčiomis, ir važiuoja autobusais ir traukiniais jau su dideliu kraiciu, — knygą, skirtą prof. P. Dovydaičiui“ (A. Guščius. *Akmenuotas patrioto kelias*. Istorikė daktarė Aldona Vasiliauskienė garsina profesorių Praną Dovydaičį // *Teišėšės žiburiai*. 2002 kovo 19. Nr. 11, p. 6).

Šių eilučių autorius, pažymėdamas A. Vasiliauskienės knygos išskirtinumą, panaudojant Lietuvos ypatingame archyve saugomą bylų apie P. Dovydaičį duomenis, iškelia autorės bruožą taikliai ir tiksliai parinkti profesoriaus reikiama mintis. Ar ne pranašiška skamba cituojami Dovydaičio žodžiai: „Reikia žinoti tą svarbų katalikybės vaidmenį, būtent ne stačiatikybės ir ne protestantizmo, o katalikybės, kuri ji atliko mūsų tautos netolimoje praetėje, apie ką dar prisimena vyresnio amžiaus žmonės“. Juk pastarieji žodžiai tarsi priesaika tautai saugoti tikėjimą ar neįlydėjo sovietų okupacijos metais kiekvieną dorą lietuvi? (J. Banionis. Knyga apie Pra-

ną Dovydaičį — Vasario 16-osios Akto signatarą, profesorių, sovietų pasmerktą myriop // *Suvalkija*. 2002).

Prof. O. Voverienė recenzijoje iškeldama P. Dovydaičio nuopelnus Lietuvos pedagogikai, pabrėžia, kad monografija *P. Dovydaitis. Akmenuotas patrioto kelias* — svarus indėlis į Lietuvos pedagogikos mokslą, ypač jo istoriją. Knygoje pirmą kartą į pedagogiką pažvelgta ne iš marksistinių, kaip iki tol dar įprasta mūsų pedagogikoje, o iš humanistinių katalikiškų pozicijų (O. Voverienė. Žymieji XX amžiaus Lietuvos mokslininkai. Pranas Dovydaitis tautos ir valstybės rūmą statė „ne ant vėjo išnešiojamų smiltų“... // *Lietuvos aidas*. 2003 vasario 26. Nr. 47, p. 4).

Tokiu būdu, aptariant pateiktas recenzijų nuotrapas, galime ramiai teigti — istorikės dr. A. Vasiliauskienės veikalas apie profesorių Praną Dovydaičį — surastas patikimai ir sąžiningai — paminklas paliks amžiams atgimusios tautos atmintyje.

Dr. doc. Juozas Banionis

Lietuvos karininkų biografijos

Lietuvos nacionaliniame muziejuje, taip pat Vilniaus ir Kauno igulų karininkų ramovėse pristatytas daugiastomo leidinio *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918-1953* antrasis tomas.

Ši knyga rengiama bendradarbiaujant Lietuvos nacionaliniam muziejui ir Lietuvos kariuomenės karių, nukentėjusių nuo sovietinio ir nacistinio genocido, artimųjų sąjungai (LKKAS). Pirmasis tomas, apie kurį *Draugas* rašė, pasirodė 2001 metais. Jame pateiktas Lietuvos karininkų pavardžių abėcėlėmis sąrašas. Antrajame tome pradėdama spausdinti karininkų biografijas, iliustruotas fotografijomis. Ši kartą knygoje sudėtos pavardės nuo A iki Č raidės. Ateityje biografijos numatoma skirti dar bent šešis tomus, o po to išleisti išsamią Lietuvos kariuomenės istoriją.

Anot redakcinės komisijos pirmininkės, Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorės Birutės Kulnytės ir pirminkės pavaduotojo, LKKAS atstovo Vytauto Jasulajio, šis leidinys — dokumentinis paminklas Lietuvos karininkijai, kuriai buvo skirta išgyventi daug sunkių istorijos išbandymų.

Antrajame tome be kari-

ninkų bei karo kapelionų gyvenimo aprašymų, žinių apie išsimokslinimą, apdovanojimus, šeimas, karines speciales, chronologiškai pateikiama detalė Lietuvos kariuomenės ir jos vadovybės struktūra 1918-1953 metais.

Autoriai duomenis knygai rinko Lietuvos archyvuose, Vytauto Didžiojo karo muziejuje, naudojosi karininkų artimųjų pateikta informacija, kreipėsi į žmones, turintius nuotraukų bei žinių. Atsiliepė ne tik Lietuvoje, bet JAV bei kitur gyvenantys karininkų artimieji, nuosirdžiai padėję ir lėšomis. Tačiau dalis biografijų visgi dėl žinių stokos liko neužbaigtos. Todėl redakcinė komisija vėl maloniai kviečia visus, turintius dokumentų ir vaizdines informacijas, prisidėti rengiant kitus knygos tomus.

Ypatingą padėką redakcinė komisija reiškia leidinio mecenatams. Dauguma jų — Lietuvos karininkų artimieji, gyvenantys JAV, Kanadoje, Australijoje, Vokietijoje.

Leidinio autorių sąrašas ilgas. Antrajame tome suminėta net šešiolika žmonių, prisidėjusių ruošiant ir tvarkant knygą. Dailininkas — Arūnas Prelgauskas. Spaudino UAB „Petro ofsetas“. Kny-

Pranokęs laiką ir bendraamžius

Lietuvių katalikų mokslų akademijos 2002 metais išleista pirmajame Zigmo Zinkevičiaus *Rinkinių straipsnių* tome (redakcinė komisija — pirmininkas akad. prof. Vacys Milius, Algimantas Katilius, dr. Antanė Kučinskaitė dr. Elena Neniškytė) prarmėje pats autorius šitaip rašo: „Leidinių sudaro keturi tomai. Į juos dedami straipsniai, paskelbti ne tik moksliniuose, bet ir plačiajai visuomenei skirtuose periodiniuose leidiniuose, jeigu tik tie straipsniai turi mokslinės ar visuomeninės vertės. Vienas kitas iš jų parašytas su kitais autoriais... Nevengta populiarus straipsnis šalia ta patia tema mokslinio, nes jų skirtingi tikslai, kitoks požiūris į temą, kitas adresatas. Jeigu kurio straipsnio buvo paskelbti keli variantai, net skirtingomis kalbomis, dedamas tik vienas iš jų, paprastai išsamiausias. Kiti tik pamini, trumpai aptariami“.

Paėmęs į rankas tvarkingai parengtą, lietuvių, anglų, vokiečių, rusų, latvių kalba, su atitinkamomis išvadomis ir santraukomis parašytą, rūpestingai suredaguotą, tikrai akademinio lygio ir dėmesio vertą tomą, nejučiomis džiaugiesi. Savo tarpe, savo tautoje, dar tiesiog tarp mūsų gyvenančių ir dirbančių, turime tokių darbininkų, didžiųjų mokslininkų, ištisus iki šiol per mažai įvertintų ir pagerbtų, kurie savo darbais ir veikla kur kas daugiau dėmesio nusipelnė. Šie asmenys, tiek savo atkakliu mokslu, savo kasdienėje kūryboje, kantriu, pasiaukojančiu darbu ir milžiniškomis pastangomis pasiekę profesorių, garbės daktarų ir akademikų rango. Vienas jų — Zigmas Zinkevičius, buvęs Vilniaus universiteto ilgameitis dėstytojas, didžiulę kupetą įvairių mokslo knygų parašęs ir net kiek laiko atgimusios mūsų tautos švietimo ministru tapęs, tik, deja, jis buvo iš šių pareigų atleistas.

Taciau, nėra to blogo, kad neišeitų į gera. Taip ir Zigmui Zinkevičiui. Galbūt, būdamas

vyriausybės žmogum, nebūtų turėjęs nei tiek laiko, nei jėgų parengti tokių kapitalinių darbų — net savo rinkinių raštų keturtomo, kurio du pirmieji jau pasirodė (I t. 646, II t. 624 psl.). Pirmojoje knygoje — lietuvių kalbos kilmė ir ryšiai su kaimynų kalbomis, istorinės gramatikos klausimai, tarmių kilmė, dialektologijos ir rašomosios kalbos kilmės reikalai. Antrąjoje aprašomi valstybės ir kalbos santykiai, lietuvių kalbos paplitimas ir ryšiai su kitomis kalbomis, senųjų raštų kalba, XVIII-XIX a. rašomoji kalba, įvairūs kalbos sekcijos rūpesčiai, universiteto lietuvių kalbos katedros, lituanistikos ir baltistikos reikalų apžvalga, paliejami kai kurie JAV kalbininkai, giminiškos baltų ir slavų kalbos, panagrinėjamos, sovietmečiu garsus, vadinamas N. Marro „Naujas tarpybės kalbos mokslas“, dvi-kalbystė, kalbos padėtis Rytprūsioje, lietuvių tarmių, lietuvių kalbos naikinimo ir kitos problemos. Ypač svarbus yra Z. Zinkevičiaus straipsniai

apie Rytų Lietuvą, kuriai jis skyrė nemažą dėmesio, dėl jos sielėjosi, todėl ir daug rašė apie lietuvių kalbos atsiradimą Vilniuje, jos paplitimą vilniuje, lenkų migraciją Lietuvoje. Įdomus ir aktualus atviras laiškas lenkų laikraščio *Tygodnik Powszechny* redaktoriui, vokiečių rūpestiai su tautinėmis mažumomis, straipsnis apie Vilnių — mūsų sostinę, jo apylinkių ypatumus, apie lenkų kalbos atsiradimą Lietuvoje, Medininkus, lietuvių kalbos būklę Seinų Punksko krašte ir kiti opūs mūsų krašto bei lietuvių kalbos reikalai.

Peržvelgus Z. Zinkevičiaus knygų, knygelių, mokslo darbų ir straipsnių sąrašus, šito stambiaus akademinio leidinio — rinkinių straipsnių — keturtomo turinius, reikia stebėtis darbštumu, platiu jų autoriaus geografiniu, istoriniu, politiniu, kalbiniu, archeologiniu, etniniu ir daugelio kitų mokslo sričių akiračiu, be kurio neįmanoma nagrinėti tokių sudėtingų, dar palyginti mažai minėtų, lietuvių kalbos istorijos, kilmės, giliausių ištakų gėlės. Gražu, kad lietuviai, sintetiškai ir smulkiai ištyrinėję įvairius kalbinius, fonetinius, dialektologinius, morfologinius, sintaktinius, gramatinius ir kitus savo gimtosios kalbos reiškinius, jų pokyčius ir struktūrą, nuo aprašomojo metodo jau daug kas išdrįsta žengti į apibendrinančius, analitinius-sintetinius ir plačius vertinamuosius įvairių reiškinų, ypač kalbos, barus. Išdrįsta atsistoti ne tik į daugelio garsių kalbininkų ir kitų pasaulinio mato mokslininkų gretas, bet ir daug kur juos savo įvairiais darbais, plačiomis studijomis, platiu europiniu ir net, sakykime, pasauliniu mato žvilgsniu pranoksta savo bendraamžius tyrinėtojus. Toks, ypač sovietmečiu apribotą ir varžomą požiūrį pralenkęs, iš siauro akiracio išsiveržęs, savo erudicija, savo gausia ir brandžia kūryba, pasaulyje pagarsėjęs gausiais moksliniais veikalais, yra Z. Zinkevičius.

Todėl nekantriai lauksime pasirodantių trečiojo ir ketvirtąjo *Rinkinių straipsnių* tomo, kur surinkti antropomiklos, onomastikos dalykus nagrinėjantys straipsniai, recenzijos, personalijos, mokslinės konferencijos parašytos teztės, pranešimai, kalbos praktikos, kalbos didaktikos reikalai, su kalbos mokslu nesusiję straipsniai (III t.), pokalbiai su spaudos atstovais, santrumpos, rodyklės ir bibliografinė medžiaga (IV t.).

Iš kiekvieno naujojo rinkinių straipsnių tomo trykšta darbštaus lietuvių kalbininko Zigmo Zinkevičiaus pastangos kuo giliau žvelgti į savo kalbos, tautos, ir savo kilmės ir istorijos ištakas. Jos, daug kur nuženklintos įžvalgos ir pas-tabios mokslininko ir blai-vaus patrioto plunksna, padeda tiksliau, konkrečiau iš-vaizduoti, nubrėžti mūsų di-džio praeities ir nuspėti daž-nai tokios neišsiaiškos ateities kalbinius ir humanitarinius kelius. Tenatruksta dviejų mi-nėtų tomy autoriui jėgų ne tik sėkmingai užbaigti šį, kalbi-nių, istorinių, geografinių, et-nologinių ir kitais atžvilgiais vertingą keturtomį, bet ir su-laukti dar kitų jo plunksnos darbų.

Kun. Kazimieras Ambrašas, SJ

Prof. Prano Dovydaičio atminimo įamžinimui pastatytas paminklinis akmuo Paprienuose. Ritos Dovydaitytės-Dagienės nuotr.